

**QORTI TAL-MAGISTRATI
(GHAWDEX) GURISDIZZJONI SUPERJURI**

**MAGISTRAT DR.
PAUL COPPINI**

Seduta tat-23 ta' Ottubru, 2007

Citazzjoni Numru. 42/2002/1

Victoria Xuereb .

VS

Joseph Refalo ,

Cikka Refalo
u b'degriet tal-21 ta' Jannar 2004,
il-ġudizzju ġie trasfuż f'isem Joseph,
Evelyn mart Ronnie Spiteri , Miriam,
Sharon, u Roanna aħwa Refalo
Minflok Frances sive Ċikka Refalo
li mietet fil-mori tal-kawża ;

Evelyn mart Ronnie Spiteri,

Miriam Refalo,

Sharon Refalo,

Roanna Refalo .

Il-Qorti ,

Rat iċ-ċitazzjoni li permezz tagħha l-attriċi, wara li ppremettiet :

Illi fit-tmintax (18) ta' Ottubru tas-sena elfejn u wieħed (2001) mietet f'Victoria, Għawdex, Pawla Refalo, xebba, bin il-mejtin Fortun Refalo u Rosa nee' Farrugia ;
Illi l-istess Pawla Refalo kienet għamlet testment fl-atti tan-Nutar Victor Bisazza fit-tlieta (3) ta' Novembru tas-sena elf disa' mija u tmienja u disgħin (1998) li permezz tiegħu fost l-oħrajn kienet innominat bħala eredi universali tagħha lill-esponenti oħtha Victoria armla ta' Emanuel Xuereb ;

Illi fl-istess testment d-decujus Pawla Refalo ddikjarat li kienet qed tħalli lil oħtha Victoria Xuereb bħala eredi tagħha u dan bħala kumpens għas-serviġi reżi minnha lill-istess Pawla Refalo;

Illi sussegwentement il-konvenut Joseph Refalo u martu Cikka Refalo ġiegħlu lill-mejta Pawla Refalo sabiex tibdel it-testment tagħha u fil-fatt din kienet imġegħla tagħmel testment ieħor, liema testment sar fl-atti tan-Nutar Michael Refalo fil-ħdax (11) ta' Mejju tas-sena elf disa' mija disgħa u disgħin (1999) ;

Illi permezz ta' dan it-testment ġie revokat it-testment li sar fl-atti tan-Nutar Victor Bisazza fit-tlieta (3) ta' Novembru, tas-sena elf disa' mija u tmienja u disgħin (1998) li permezz tiegħu l-esponenti kienet imħollija bħala eredi universali tagħha ;

Illi l-aħħar testment ta' Pawla Refalo sar għaliex hija kienet imġegħla minn ħuha Joseph Refalo u kontra l-volonta' tagħha ;

Illi l-istess testment sar meta Pawla Refalo ma kenitx għadha mentalment stabbli u fil-fatt mal-istess testment lanqas biss hemm ċertifikat tat-tabib ;

Illi minkejja li l-konvenuti ġew interpellati sabiex jersqu biex it-testment li sar minn Pawla Refalo fl-atti tan-Nutar Michael Refalo fil-ħdax (11) ta' Mejju tas-sena elf disa' mija disgħa u disgħin (1999) jiġi dikjarat null u bla effett, dawn dejjem baqgħu inadempjenti .

Talbet lill-konvenuti jgħidu għaliex :

1. Tiddikjara illi t-testment li sar minn Pawla Refalo fil-ħdax (11) ta' Mejju tas-sena elf disa' mija disgħa u disgħin (1999) fl-atti tan-Nutar Michael Refalo huwa null u bla effett u dan stante illi ma sarx skond il-volonta' tat-testatrici iżda sar peress li kienet imġegħla mill-konvenuti jew uħud minnhom kif ukoll meta hija ma kenitx mentalment stabbli biex tagħmel testment ;

2. Konsegwentement tiddikjara illi s-suċċessjoni ta' l-istess Pawla Refalo għandha tiġi regolata mit-testment li sar minn Pawla Refalo fit-tlieta (3) ta' Novembru tas-sena elf disa' mija tmienja u disgħin (1998) fl-atti tan-Nutar Victor Bisazza .

Bl-ispejjeż kontra l-konvenuti inkluż ta' l-ittra ufficċjali mingħuta lill-konvenuti fl-4 ta' April tas-sena elfejn u tnejn (2002) u bl-ingunzjoni minn issa għas-subizzjoni .

Rat id-dikjarazzjoni tal-fatti ta' l-attriċi minnha kkonfermata bil-ġurament .

Rat in-nota ta' l-eċċezzjonijiet tal-konvenuti li eċċepew illi :

1. Illi in linea preliminarj, ċ-ċitazzjoni odjerna hija rrita u nulla għaliex mhijiex munita bid-dokumenti neċessarji sabiex isostnuha, u b'mod speċjali ma ġewx esebiti kopja tat-testmenti tad-decujus, ċertifikat tal-mewt tagħha, u riċerki tat-testmenti tagħha; u ammenokke' ma jiġux ipprezentati dawn id-dokumenti, l-esponenti għandhom jiġu liberati mill-osservanza tal-ġudizzju .

2. Illi, mingħajr preġudizzju għall-premess, it-talbiet attriċi huma totalment infondati fid-dritt u fil-fatt . Pawla Refalo addivjeniet għat-testment fl-atti tan-Nutar Michael Refalo tal-ħdax (11) ta' Mejju elf disa' mija u disgħa u disgħin (1999), minn jeddha, sua sponte, u mingħajr ebda element ta' pressjoni jew 'gegħil' mill-esponenti jew xi ħadd minnhom . Assolutament mhuwiex minnu illi dan it-testment sar kontra l-volonta' tagħha .

3. Hekk ukoll Pawla Refalo kienet qabel it-testment, fl-epoka meta sar it-testment u anke wara li sar it-testment kompletament fil-pussess tal-poteri mentali tagħha, u hija ħrafa u malafama ili l-attriċi tiġi tgħid mingħajr ebda bażi fattwali illi meta sar it-testment Pawla Refalo ma kienetx għadha mentalement stabbli .

4. Id-dikjarazzjoni illi 'mal-istess testment lanqas biss hemm ċertifikat tat-tabib', imbagħad, hija waħda fatwa għall-ahhar . Imkien fil-liġi ma jeżisti xi rekwiżit illi sabiex bniedem jagħmel testment tiegħu jrid ikun hemm anness ċertifikat tat-tabib . Dan huwa element imħolli interament fid-diskrezzjoni tat-testatur innifsu u tan-Nutar illi jirċevi it-testment, u l-fatt illi n-Nutar Michael Refalo ma ħassx il-ħtieġa illi jinsisti għall-produzzjoni ta' ċertifikat mediku jkomp0li jikkonferma kemm Pawla Refalo kienet f'sensiha u taf x'kienet qed tagħmel meta għamlet it-testment .

5. Salvi eċċezzjonijiet ulterjuri fid-dritt u fil-fatt .

Rat id-dikjarazzjoni tal-fatti ta' l-istess konvenuti maħlufa minn Joseph Refalo .

Rat il-verbali tax-xhieda prodotti u d-dokumenti esebiti .

Rat in-noti ta' l-Osservazzjonijiet rispettivi tal-kontendenti .

Rat l-atti l-oħra kollha tal-kawża .

Ikkunsidrat :

Illi permezz ta' din il-kawża l-attriċi qegħda tipprova takkwista deċiżjoni ta' nullità ta' l-añhar testment magħmul minn oñtha Paola xebba Refalo, in atti Nutar Dottor Michael Refalo tal-11 ta' Mejju 1999,¹ u dan minħabba allegata infermita' mentali tat-testatriċi, u vjolenza morali eżerċitata fuqha mill-konvenuti, l-benefiċjarji ta' dan it-testment . Naturalment il-vjolenza morali u l-inkapaċità mentali bħala żewġ raġunijiet għall-invalidità ta' testment ma jistgħux jissussistu flimkien, għax jew it-testatriċi kienet kapaċi tagħmel testment, imma giet mħedda jew imbeżża' biex tiffavorixxi lil xi ħadd a skapitu ta' ħadd ieħor, inkella ma kienitx kapaċi xejn għax milquta minn infermita' mentali .

Qabel xejn pero' irid jingħad illi l-eċċezzjoni preliminari tal-konvenuti dwar in-nullità taċ-ċitazzjoni, għaliex mhix munita bid-dokumenti neċessarji sabiex isostnuha, giet irtirata wara li l-attriċi pprezentat it-testmenti in kwistjoni u r-riċerki relattivi².

Niġu issa għalhekk għall-mertu . Irrizulta illi d-*decujus* Paola Refalo, kienet tiġi oñt xebba ta' l-attriċi u tal-konvenut Joseph Refalo . Ħadmet bħala *nurse* fl-isptar ta' Lazzaret, Malta, fejn għexet għal għoxrin sena sħaħ . Hija kienet toqgħod il-Gzira u l-attriċi tas-Sliema . L-attriċi tgħid illi kellha relazzjoni tajba ħafna ma' oñtha, u ta' spiss kienu jinwistaw lil xulxin . Kellha żewġ ħutha bniet oñra jirrisjedu Malta ukoll, imma lil dawn ma tantx kienet tfittixhom . Fl-1980 id-*decujus* irritornat Għawdex . Għamlet xi żmien tirrisjedi Marsalforn sakemm tlestiet id-dar il-ġdida tagħha fir-Rabat, fejn imbagħad baqgħet tgħix sa l-añhar . L-attriċi tinsisti illi, minkejja li oñtha ttrasferiet ruħha għal Għawdex, ir-relazzjonijiet ta' bejniethom baqgħu *close* ħafna, u kull meta kellha bżonn xi ħaġa, Paola dejjem fittxet lilha . Tant hu hekk illi kienet tirrangalha għall-visiti Malta għand it-tobba jew l-isptar, u kienet anke takkumpanjaha l-Qorti ta' Għawdex meta kien imissha tattendi għall-kawża li kienet fetħet kontra l-inkwilin tas-*supermarket* li kien hemm tañt ir-residenza

¹ Dok. E a fol. 27 - 28 tal-process .

² ara verbal tal-konvenuti fl-udjenza tal-25 ta' Marzu 2003. .

tagħha . Fit-3 ta' Novembru 1998 kienet wasslitha għand in-Nutar Victor Bisazza il-Belt, Valletta, fejn ġie redatt testament li in forza tiegħu id-*decujus* innominat lill-attriċi bħala eredi universali tagħha, "*billi din għamlet ħafna magħha u anke ipprestatilha serviġi fil-bżonnijiet tagħha* ." ³

Ġara pero' illi għall-ħabta tal-Milied ta' dik l-istess sena, Paola spiċċat mingħajr *helper* minn dawk li kien jipprovdi l-Gvern lill-anzjani (skond il-konvenuti, dan ġara għax tant kienet fitta fil-faċendi, li ħadd ma ried ikompli magħha), u allura offrew li jmorru jaqduha l-konvenuti, u d-*decujus* aċċettat . Imbagħad fil-11 ta' Mejju 1999, il-konvenuti Joseph u Frances konjuġi Refalo akkumpanjaw lil Paola Refalo għand in-Nutar Michael Refalo, li rredigja testament ieħor, fejn id-*decujus*, wara li rrevokat kull testament preċedenti li segħtet għamlet, ħalliet id-dar tagħha u s-*supermarket* sottostanti b'titolu ta' legat lill-konvenuta Roanna Refalo, il-bint iż-żgħira tal-konjuġi Refalo, u nnominat bħala eredi tagħha lill-konvenuti kollha⁴ . Dan kien l-aħħar testament li d-*decujus* laħqet għamlet,⁵ u għalhekk jekk jintlaqgħu t-talbiet attriċi, jiġi li jkollu effett it-testament preċedenti ta' Paola Refalo, li bih kienet ġiet ibbenefikata unikament l-attriċi .

L-attriċi qed tittenta twaqqa' l-aħħar testament tad-*decujus* għal żewġ raġunijiet : l-allegata inkapaċita' mentali tad-*decujus*, u l-vjolenza morali allegatament adoperata mill-konvenuti biex jikkonvinċuha tbiddel ir-rieda tagħha u tħalli kollox lilhom . Kif ġia ntqal, dawn ir-raġunijiet għaliex testament jista' jiġi annullat, ma jistgħux jissussistu flimkien, imma kwalunkwe waħda minnhom, jekk tiġi ppruvata, twassal biex jintlaqgħu t-talbiet attriċi .

1. L-inkapaċita' mentali .

L-artiklu 597 tal-Kodiċi Ċivili tagħna jelenka l-persuni li huma inkapaċi li jiddisponu b'testament, u l-artikolu 599

³ Ara kopja tat-testament relattiv, Dok. D a fol. 25 - 26 .

⁴ ara kopja ta' dan it-testament esebit bħala Dok. E a fol. 27 - 28 .

⁵ ara riċerki testamentarji tad-*decujus* esebiti bħala Dokti. B u C a fol.

jagħmilha ċara illi **"testmenti magħmulin minn persuni inkapaċi huma nulli, ukoll jekk l-inkapaċita' tat-testatur tispicċa qabel il-mewt tiegħu."**

Dwar iż-żmien rilevanti għall-prova ta' din l-inkapaċita' d-dottrina tgħallem illi : " *Se senz'essere alienato, il testatore si trovava nell'impossibilita' di manifestare il proprio volere, bisogna naturalmente che l'attore provi che la causa che gl'impediva di manifestare la sua volonta' esisteva nel momento dell'atto.*" ⁶

F'Appell minn sentenza mogħtija minn din il-Qorti, fejn il-validita' ta' testment kienet qed tiġi kontestata *inter alia* fuq din ir-raġuni wkoll, kienu ġew elenkati l-prinċipji legali stabiliti mill-ġurisprudenza f'dan ir-rigward :

(i) *Il-kapaċita' li persuna tiddisponi minn ħwejjigħa permezz ta' testment hija preżunta ;*

(ii) *Biex wieħed jiddisponi minn ħwejjġu mhijiex meħtieġa "una mente perfettamente e rigorosamente sana, ma basta quel limitato uso della ragione che permette la coscienza di cio' che si fa ... basta che chi dispone per testamento sia fornito di sufficiente percezione, raziocinio o memoria ondesia capace di determinazione e di volonta' ragionata, e sappia che cosa voglia eleggere ed operare circa le persone e le cose...";*

(iii) *Il-prova ta' l-inkapaċita' tispetta lil min jallegaha . Tali prova trid tkun "piena e rigorosa talmente da accertare che il disponente quando testava non aveva coscienza dell'atto che compiva, ne' volonta' propria";*

(iv) *Fattur determinanti sabiex tiġi stabilita s-sanita' mentali hija r-ragjonevolezza tad-dispożizzjonijiet kontenuti fit-testment . Għandhom ukoll rilevanza qawwiya d-depożizzjonijiet ta' nies professjonali bħal tabib kuranti*

⁶ Laurant : Prinċipii di Diritto Civile; vol. XI. para 139 pag. 144 .

*tat-testatriċi u n-nutar li jikkonfezzjona t-testment dwar l-istat u l-komportament tat-testatriċi fiż-żmien rilevanti."*⁷

Fil-każ in eżami l-provi li ttentat tressaq l-attriċi f'dan ir-rigward kienu pjuttost dgħajfa . Hija tallega illi d-*decujus* kienet bdiet tħawwad, billi per eżempju kienet insiet li l-attriċi kienet qaltilha illi sejra ssiefer l-Awstralja biex tara lil binha . Kienet insiet ukoll kemm kienet għamlet magħha qabel ma bdew iduru biha l-konvenuti . Fizikament it-testatriċi kienet saret debboli ħafna fl-aħħar snin ta' ħajjitha, tant li ma setgħetx iżżomm sewwa fuq saqajha, u kemm-il darba waqgħet u ħabtet u wegggħet rasha . L-attriċi għalhekk ippruvat ukoll tiġbed konkluzjonijiet favur l-inkapaċita' mentali tad-*decujus* mill-fatt li mir-*records* mediċi tagħha rriżulta li din kienet iddaħħlet l-isptar tbatifost oħrajn minn uñiegh f'rasha, u li mis-CT *brain scan* li sarilha, rriżulta li kellha "*age related loss of brain substance*" . Imma mistoqsija jekk dan jistax jaffettwa l-memorja, t-tabiba ta' l-Isptar Generali ta' Għawdex, Dr. Josette Rapa wiegħbet : "*Meta jkollok age related loss of brain substance jista' jibda jkun hemm xi imparment; jġifieri possibbli*" . B'daqshekk pero' ma jfissirx illi bilfors hekk ġara f'dan il-każ partikolari . Kif lanqas ma tista' tingibed ebda konkluzjoni mill-fatt illi t-testment in kwistjoni tad-*decujus* ma kienx akkumpanjat minn ċertifikat mediku, bħal ma donnha qed tippretendi l-attriċi . Huwa minnu illi l-eżistenza ta' ċertifikat bħala dan jista' jsaħħaħ il-prova favur il-kapaċita' mentali tat-testatur, imma n-nuqqas tiegħu ma jfissirx illi ma kienx hemm dik il-kapaċita' .

Žgur għalhekk illi l-attriċi ma rnextxilhiex tipprova sodisfaċentement illi Paola Refalo kienet nieqsa mill-fakultajiet mentali tagħha fil-mument meta għamlet dan it-testment, u li f'temp ta' sitt xhur minn meta għamlet iż-żewġ testmenti in kwistjoni, l-fakultajiet mentali tagħha tant kienu ddeterjoraw illi ma kienitx għadha taf x'inhi tagħmel .

Il-vjolenza morali .

⁷ Appell 1.7.2002: Joseph Galea pro et noe. vs Maria Camilleri: .

Il-vjolenza bħala att li jinfiċċja l-kunsens hi trattata fl-artikoli 974 et seq tal-Kodiċi Ċivili .

Dwar il-vjolenza bħala vizzju tal-kunsens tat-testatur il-**Furgole** iċċitat fil-Laurant josserva illi : " ... *non si esige un timore capace di influire sopra un uomo vigoroso; basta che i fatti sieno tali da poterne dedurre che il testatore non abbia disposto di sua piena volonta', o che la violenza produsse un costringimento capace di obbligare il testatore a fare quello che non avrebbe voluto.*" (cap. V, sez. IV, nn 4 e 2).⁸

Ingħad fil-ġurisprudenza dwar il-vjolenza morali bħala vizzju tal-kunsens illi :

*"Biex il-vjolenza morali tikkostitwixxi vizzju tal-kunsens li jwassal għan-nullita' tal-kuntratt, hemm bżonn li dik il-vjolenza tkun il-kawża determinanti tal-kuntratt li u li l-kunsens ikun il-frott tal-vjolenza eżerċitata biex jiġi ottenut il-kunsens, u mhux biex jiġi ottenut skop divers, u trid tkun ukoll l-opera tal-persuna li eżerċitata biex tottjeni dak il-kunsens."*⁹

Hekk ukoll : *"Biex il-vjolenza morali tammonta għall-vizzju tal-kunsens hemm bżonn li tkun determinanti, ingusta u gravi u tali li tagħmel impressjoni fuq persuna raġonevoli u li tiġġenera l-biża li tesponi ingustament lill-persuna tagħha jew il-ġid tagħha għal dannu gravi . Il-kwistjoni jekk hemmx vjolenza hija indaġini li hija mħollija interament fil-prudenza tal-ġudikant."*¹⁰

Fil-każ tagħna l-attriċi tallega illi malli ħuha l-konvenut sar jaf li oħtu Paola kienet għamlet it-testment fejn ħallitilha ġidha kollu, ried jagħmel minn kollox biex jikkonvinciha tbiddlu u minflok tibbenefika lilu . Hija għalhekk tikkontendi illi fejn qabel ftit li xejn kien jagħti kasha, issa l-konvenut ra kif għamel biex beda jindieħes mad-*decujus*, u offrilha li jibda jdur biha, basta tħallilu kollox . Għal dan

⁸ op. cit. para. 129 pag. 132 .

⁹ Edgar G. Soler noe. Vs H.H. Sir David Campbell noe. vol. XXXIII p. II. pp 431

¹⁰ Rosaria Bartolo vs Giovanni Bartolo -vol. XXIX, Pt. II pp. 749 .

il-fini, tkompli tallega l-attriċi, ħadha għand in-nutar tiegħu, u fil-preżenza tiegħu u ta' martu, ġiegħla tirrevoka t-testment preċedenti tagħha u tagħmel ieħor . Tant kien kollox ippjanat, issostni l-attriċi, li anke t-tfal tal-konjuġi Refalo kienu jafu minn qabel li kienu ser jibbenefikaw mit-testment tad-deċujus . Fid-depożizzjoni tagħha l-attriċi ssostni illi oñtha Paola kienet iktar minn darba stqarret magħha illi kienet ġiet imġegħelha tagħmel dan it-testment minn ħuha l-konvenut, u li x-xewqa tagħha issa li kienet sabet lill-konvenuti biex iduru biha, kien illi taqsam ġidha bejn l-attriċi u l-konvenuti . Dan kollu ġie miċħud mill-konvenuti, li da parti tagħhom spjegaw kif kien ilhom iduru bid-*decujus* minn żmien qabel ma għamlet dan it-testment tagħha, u kif darba minnhom kienet sejħitilhom hi stess biex tffissrilhom kif kienet imħassba għaliex rrealizzat li għamlet żball meta ħalliet ġidha kollu lill-attriċi, meta issa kienet qed issib lilhom biex iduru biha . Għalhekk kienet talbithom biex isibulha nutar ħalli tbiddel it-testment tagħha biex minflok taħseb fihom .

B'daqshekk pero' ma ġiet ippruvata l-ebda vjolenza morali da parti tal-konvenuti li biha wieħed jista' jgħid illi t-testatriċi tant ħassitha mħeddha illi beżgħet illi, jekk ma tagħmilx dak li kienu qed jgħidulha l-konvenuti, kien ser jiġrilha xi ħaġa gravi. In-Nutar Refalo spjega kif huwa ma ra xejn stramb fil-komportament tat-testatriċi, u li kieku kellu l-iċken suspett illi kien hemm xi ħaġa mhux sewwa ma kienx ser jipproċedi bil-pubblikazzjoni tat-testment . Is-segretarja tiegħu, li kienet waħda mix-xhieda, ukoll ikkonfemat li ma rat xejn stramb fl-imġieba tat-testatriċi . Jista' jkun minnu illi l-konvenuti, xi ffit jew wisq, użaw l-influenza tagħhom fuq id-*decujus* biex jikkonvinċuha tiffavorixxi lilhom minħabba s-servizzi li kienu qed jirrendulha, imma kif ikompli jispjega l-**Furgole**, iċċitat għal darb'oñra mil-Laurant :

"I libri dei romani, egli dice, sono ripieni di esempi che ci mostrano mezzi piu' o meno disonesti adoperati per carpire delle liberalita', come affettazione di rendere dei servizi, i doni, le assiduita', le compiacenze, le amicizie finte ed altre vie oblique disapprovate da quanti si vantavano onesti; le liberalita' cosi' ottenute non vennero

mai annulate; al contrario essi si trovano confermate lodevoli perche' ispirati, ad una ragione di sordido interesse; tuttavia non son illeciti, perche' non hanno stretta relazione col dolo e colla frode; ora non bisogna perdere di vista che il dolo soltanto puo' fare della captazione una causa di nullita' . Lo stesso e' a dirsi della suggestione, essa non e' che una persuasione, un ispirazione, un consiglio . Fintanto che il sollecitare si limita a blandizie, a servigi, a preghiere, fossero anche importune, la volonta' del disponente resta cio' non pertanto libera; solo la menzogna e la frode corrompono l'animo e viziano la volonta' " (cap. V. sez. III. nn. 15, 25, 26, 36) .¹¹

Għaldaqstant, u peress illi ma rriżultatx sodisfaċentement, anke fid-dawl tad-dottrina u ġurisprudenza hawn ikkwotata, illi l-attriċi rnextielha tipprova fil-grad ta' ċertezza rikjesta mill-liġi, li t-testment kontestat ta' Paola Refalo kien effett bi vjolenza morali jew li d-decujus ma kienitx mentalment stabbli biex tagħmel dan it-testment, fil-mument li attwalment ġie redatt l-istess testment, it-talbiet attriċi ma jistgħux jintlaqgħu .

Għal dawn il-motivi tiddeċidi l-kawża billi, filwaqt illi tilqa' l-eċċezzjonijiet tal-konvenuti fuq il-mertu, tiċhad it-talbiet attriċi, bl-ispejjeż kontra l-istess attriċi .

< Sentenza Finali >

-----TMIEM-----

¹¹ Laurant : op. cit. para. 135 .